

УДК 33.338.2

DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.74.280879>

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
СТРУКТУРА, МЕТОДИ, СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Українська Л.О. , д.е.н. професор (ХНЕУ)

Узагальнено сутність державного регулювання як впливу держави на всі складові національної економіки за допомогою законодавчого простору, нормативно-правових актів, правових актів індивідуального регулювання. Розкрито роль здійснення державного контролю за дотриманням вимог законів та нормативно-правових актів, як запоруки ефективності державного регулювання. Систематизовано основні напрями і складові впливу держави на бізнес-процеси у національній економіці, а також критерії, що розмежовують види державного регулювання.

Ключові слова: державне регулювання, критерії та методи, інструменти, рівні регулювання.

STATE REGULATION OF THE NATIONAL ECONOMY: STRUCTURE, METHODS, MODERN FEATURES

Ukrainska L.O. , Doctor of Economics professor (KhNUE)

The essence of state regulation as the influence of the state on all components of the national economy is generalized with the help of legislative space, normative legal acts, legal acts of individual regulation. The role of state control over compliance with the requirements of laws and regulations as a guarantee of the effectiveness of state regulation is revealed. The main directions and components of the state's influence on business processes in the national economy are systematized, as well as the criteria that distinguish between types of state regulation.

The mechanism of regulation may remain unchanged, as it is worked out depending on the characteristics of a state. With the help of its mechanisms in the field of business regulation, the country can solve several tasks: developing new laws, legislative control, which provides legal protection of business entities; increasing the efficiency of production, state control over its implementation, including cost minimization; direct interference in the work of industrial enterprises is moderately reduced, bureaucratic control is minimized; the necessary conditions for the development of fair and free competition are provided, trade in the domestic and foreign markets is developing; the correct and fair tax, interest and financial policy is promoted, which promotes budgetary and commodity balance, the issue of money is controlled; the development of the economy in the current time is provided and the prospects of its development are analyzed; a well-thought-out investment policy is pursued, which promotes the accumulation of capital of the progressive structure in the long run, inflation rates are controlled; compliance with labor legislation is ensured, the labor force moves openly, employment services are created, the employment of workers is controlled by private individuals, the optimal and minimum wages are set; measures are being taken to increase social welfare, the differentiation of the population according to the level of income is decreasing.

Key words: *state regulation, criteria and methods, tools, levels of regulation.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки відбувається складний період подальшого формування і розвитку правових, економічних, соціальних основ переходу до постіндустріального суспільства, з метою забезпечення орієнтації суспільного виробництва на підвищення рівня та якості життя населення, поліпшення навколишнього середовища тощо. Провідну роль у вирішенні цих завдань відіграє державне регулювання економіки, формування системи якого є однією з найскладніших і найважливіших проблем, що пов'язана зі специфікою

національної економіки, традиціями та психологією людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль держави в регулюванні економічних і соціальних процесів обґрунтована представниками різних економічних теорій: Дж. Кейнсом, М. Фрідменом, Ф. Перру, М. Альбертом, К. Ротшильдом, К. Ерроу, Г. Зонненшайном. Проблеми державного регулювання економіки висвітлено у працях вітчизняні та зарубіжні науковці сучасності, зокрема, такі: М. Диха, Л. Дідківська, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Орешин, Д. Стеченко, Л. Ходов та ін. проте

всебічний розвиток суспільства вимагає адекватних методів і інструментів державного регулювання, і насамперед методологічної основи їх пристосування і удосконалення.

Формулювання цілей статті.

Метою цієї роботи є дослідження суті державного регулювання, узагальнення напрямків підвищення ефективності державного впливу в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання підприємницької діяльності полягає у впливі держави на всі структури бізнесу за допомогою нормативно-правових актів, правових актів індивідуального регулювання. У цьому процесі держава здійснює контроль за дотриманням вимог законів підприємцями та використання заходів стимулювання та відповідальності при порушенні вимог. Основною метою регулювання підприємництва, яку визначає держава, є забезпечення умов, необхідних безперебійної роботи внутрішньої економіки, досягнення постійної участі підприємців – резидентів держави у світовому поділі праці. Діяльність спрямована на отримання вигод, оптимальних реалізації бізнесу. Будь-яка країна займається формуванням своїх цілей та завдань у сфері регулювання бізнесу. Кожна з них прагне досягти їх реалізації всіма доступними методами і засобами, що складаються на основі економічної ситуації в певній державі. Завдання країн можуть змінюватися під впливом змін на міжнародних ринках. І тут механізм регулювання може залишатися незмінним, оскільки він відпрацьований залежно від особливостей тієї чи іншої держави. За допомогою своїх механізмів у сфері регулювання бізнесу країна може вирішувати кілька завдань: розробляються нові закони, законодавчий контроль, який

забезпечує правовий захист суб'єктів підприємництва; зростає ефективність виробництва, контролю держави за його здійсненням, включаючи мінімізацію витрат; помірно знижується пряме втручання у роботу підприємств промисловості, мінімізується бюрократичний контроль; забезпечуються необхідні умови розвитку сумлінної та вільної конкуренції, розвивається торгівля на внутрішньому та на зовнішньому ринку; проводиться правильна та справедлива податкова, процентна та фінансова політика, яка сприяє бюджетній та товарній рівновазі, відбувається контроль за грошовою емісією; забезпечується розвиток економіки в актуальному часі та аналізуються перспективи її розвитку; проводиться продумана інвестиційна політика, що сприяє накопиченню капіталу прогресивної структури у довгостроковому періоді, контролюються темпи інфляції; забезпечується дотримання трудового законодавства, робоча сила пересувається відкрито, створюються служби зайнятості, відбувається контроль найму робітників із боку приватних осіб, встановлюється оптимальний та мінімальний розмір оплати праці; реалізуються заходи щодо зростання суспільного добробуту, зменшується диференціація населення за рівнем доходу.

До правових форм впливу держави на економіку необхідно включити нормативно-правові акти та акти ненормативного характеру (акти індивідуального регулювання, що відносяться до конкретного об'єкта). Стосовно державного регулювання підприємницької діяльності слід зауважити, що сьогодні його найважливіший напрямок представлений випуском продукції та її ефективністю.

Основні завдання держави у цій сфері полягають у регулятивному сприянні підвищенню зростання конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг, розвитку експорту та ефективності зовнішньоекономічної діяльності в цілому, вдосконаленню найпріоритетніших промислових галузей та підтримці нових галузей, зміні структури виробництва, дотриманню міжнародних вимог та стандартів, орієнтації галузей на міжнародну кон'юнктуру з урахуванням міжнародної спеціалізації; створенню нових джерел сировини та енергоресурсів тощо.

У сфері державного регулювання знаходиться розробка політичних заходів короткострокового та довгострокового характеру, що стосуються контролю кон'юнктури, регулювання попиту та зовнішньоекономічних зв'язків; контроль процесів концентрації та централізації у провідних виробничих галузях та сфері послуг; розробка структур найбільших організацій, включаючи зміцнення їх зв'язків; здійснення патентної політики. Найважливішим інструментом фінансового регулювання з боку держави є також надання для підприємців субсидій та прямих кредитів від держави для модернізації та розвитку визначених суб'єктів національної економіки, які потребують інвестицій для прискорення розвитку, або, навпаки, не можуть самостійно вийти із стану фінансової кризи.

Державна підтримка здійснюється шляхом розвитку програми пільгового кредитування та субсидування галузей, які потрібні для розвитку суспільства (гарантія позик, заходи щодо стримування зростання експортних цін, протекціоністська політика захисту від зарубіжних конкурентів). Держава також здійснює

регулювання відсоткових ставок, встановлених при видачі кредитів приватним підприємцям. Таке сполучення регуляторних заходів і підтримки надає певну свободу бізнесу у виборі методів фінансування. Крім цього, держава формує загальні принципи проведення зовнішньоекономічної діяльності.

Серед критеріїв, що розмежовують види державного регулювання доцільно виділити рівень регулювання, на основі врахування якого відбувається розмежування компетенції держави та окремих суб'єктів регулювання економіки; відносини держави (її органів), суб'єктів господарювання та форми власності, на основі якої працюють суб'єкти національної економіки і розрізняється регулювання у державному секторі економіки та загальне правове регулювання тощо.

Способи впливу на суб'єкти господарювання (пряме і непряме регулювання). Пряме регулювання здійснюється за допомогою пред'явлення підприємцям обов'язкових вимог, включених до законів (наприклад, правил ведення бухгалтерського та податкового обліку) та пред'явлених як приписи, інші індивідуальні рішення, прийняті щодо конкретних підприємців. Особливості непрямого регулювання полягають у тому, що держава вимагає необхідної поведінки від підприємців не за допомогою прямого владного впливу під страхом використання санкцій до порушника приписів, а за допомогою економічних методів та стимулів. Непрямі методи включають підтримку підприємців, у тому числі суб'єктів малого підприємництва (пільги у сфері податків, податковий кредит, підтримка держави у формі субсидій, субвенцій, пільгові кредити за рахунок бюджетів різних рівнів, державні гарантії підприємцям, які

отримали кредити у банку за реалізацію інвестиційних проєктів, знижки з орендної плати та ін.).

Види діяльності. При здійсненні державного регулювання необхідний облік специфіки виду діяльності певних виробництв (прикладом можуть бути особливості сільськогосподарського виробництва, яке піддається впливу стихії; науково-технічна діяльність, яка через наявність ризику потребує підтримки держави та ін.).

Спосіб формування правових зв'язків держави та підприємців. Відповідно до даного критерію слід розмежовувати вплив у межах конкретної правовідносини.

Склад громадської правоздатності суб'єктів господарювання представляє як права, так і обов'язки, які пред'являються державою до суб'єктів господарювання у вигляді вимог і дотримання яких є обов'язковим. Доки немає порушення заборон і обмежень, немає виникнення конкретного правовідносини. Правопорушення є підставою появи правовідносини, де відбувається реалізація охоронної норми підприємницького права. Норми-вимоги регулятивного характеру реалізуються безпосередньо у межах правовідносин. Так, за наявності у підприємства майна як основних фондів, воно має сплачувати податок на майно. Підприємства – юридичні особи незалежно від фінансових результатів своєї роботи мають надати в установленому порядку бухгалтерську та податкову звітність. Реалізація цих обов'язків відбувається у межах конкретних правовідносин, що виникають для підприємця автоматично. Це пов'язано з тим, що є відповідні обставини (здійснення підприємницької діяльності, події звітного періоду, що зумовлюють виникнення обов'язків

надати звітність до податкової служби та ін.). Крім загальних засобів регулювання (норм права) виділяють спеціальні засоби та інструменти регулювання, включаючи вимоги, що встановлюють кількісні вимірювачі роботи підприємця: норми та нормативи (мінімальна сума встановленого капіталу господарського товариства, норматив достатньої кількості власних коштів у ліцензіата, граничні нормативи шкідливих речовин у воді, у продукції сільськогосподарства норми шуму, вібрації та інших шкідливих впливів на здоров'я людей в умовах виробництва); ліміт (викид забруднюючих речовин та ін); ставки (ставка податку, мита, облікова ставка НБУ); коефіцієнти, які можуть бути підвищуваними та знижуваними та використовуватися в ході регулювання цін державою (тарифи); квота у вигляді кількісного обмежувача (експорт чи імпорт деяких видів продукції) і т.ін.

Метою державного регулювання є досягнення очікуваного, бажаного стану об'єкта, якого необхідно досягти під впливом суб'єкта регулювання. Ціль включає загальну модель, майбутній стан і напрямок роботи суб'єкта регулювання. За допомогою завдання відбувається опосередкування руху цілей у конкретніших рамках. Завдання є формою матеріалізації цілей, певним рівнем їхнього досягнення. До форм державного регулювання включено встановлення та використання правових норм, здійснення організаційних дій (оперативно-організаторської роботи). Часто в цей перелік включають і державний контроль, який є не стільки формою, скільки видом державного регулювання. Використання заходів державного примусу можна включити до другої форми або виділити як самостійну форму. Іноді формами

державного регулювання можна назвати планування, регулювання та контроль. Але спільне не може збігтися з частинами та своїми елементами. У теорії управління планування та прогнозування, включаючи розробку оперативних та довгострокових програм, забезпечення їх різними ресурсами, входять до загальних функцій регулювання. На жаль, сьогодні немає єдиного розуміння методів регулювання. Проте, більшість науковців визначила методи регулювання як способи цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкти. Методи представлені різноманітними проявами безпосередньо практичної роботи суб'єктів регулювання. Відповідно до істотних властивостей прояви методи класифікуються на: методи організації та методи діяльності; правові та неправові; владні, економічні, виховні («просвітницькі»), організаційні; методи примусу та переконання; методи прямого та непрямого впливу; наукові, емпіричні, експериментальні та випадкові; спеціальні та загальні; регулювання, загальне керівництво, безпосередньо керування; тактичні та стратегічні. За допомогою економічних методів забезпечується матеріальна зацікавленість підприємців, яка спонукає їх діяти у необхідному напрямі та досягати ініціативного вирішення поставлених завдань без наявності спеціальних вказівок та розпоряджень від суб'єкта регулювання. Вони дозволяють вибирати тип поведінки, будучи непрямыми за своїм впливом. За допомогою просвітницьких методів відбувається активна дія на психіку людей. Це здійснюється за допомогою ідеологічних та матеріальних засобів для підняття їх із рівня «об'єкта» до рівня «суб'єкта», досягнення дієвого та соціально орієнтованого сприйняття ними дійсності.

Методи формують правосвідомість, підвищують правову культуру, включаючи знання правових норм, уміння використовувати надані правом можливості, насамперед, у підприємстві. Владні методи полягають у безпосередньому впливі за допомогою прямих зобов'язуючих розпоряджень, які ґрунтуються на силі примусу держави. Їхнє невиконання тягне до юридичної відповідальності, тому їх часто називають адміністративними, адміністративно-директивними. Сутність організаційних методів полягає в упорядкуванні структури самого регулювання, включаючи функції та компетенцію всіх структурних підрозділів, інформаційних каналів зворотного та прямого зв'язку. Функціональна та структурна складова, у тому числі зв'язок між ними, є структурою елементів, які забезпечують державне регулювання: нормативне, фінансове, організаційне та технологічне.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-економічний розвиток країни обумовлюється державним регулюванням, ефективністю рішень органів державної влади різних рівнів. На різних етапах та у різних країнах ступінь впливу на соціально-економічні системи був різним. Погляди науковців економістів на питання регулювання соціально-економічних процесів еволюціонували. Обґрунтування розвитку економіки та ролі держави в регулюванні соціально-економічними процесами що відображені в економічних теоріях, отримують подальшого розвитку з урахуванням змін, що відбуваються в процесі розвитку національної економіки і у взаємодії у світовому політичному і економічному просторі. Відповідно удосконалюються і видозмінюються методи державного

впливу на економічні процеси у суспільстві.

**ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ**

1. Буряк Я.В. Державне регулювання інноваційної діяльності в Україні / Я.В. Буряк // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2015. – №13. – С. 61–66.
2. Гончарова В.Г. Механізм стимулювання інноваційного регіонального розвитку / В.Г. Гончарова // Наукові записки. Сер. "Економіка". – 2012. – № 19. – С. 114–120.
3. Жаровська Н.Ю. Класифікація та характеристика факторів впливу на інноваційну діяльність машинобудівних підприємств / Н.Ю. Жаровська // Сталій розвиток економіки. – 2015. – № 3. – С. 191–197.
4. Кизим М.О. Класифікація інструментів податкового стимулювання інновацій / М.О. Кизим, Л.В. Касьянова // Проблеми економіки. – 2012. – №4. – С. 23- 29.
5. Локтева М.С. Государственное регулирование инновационной деятельности / М.С. Локтева // Апробация. – 2013. – №10 (13). – С. 56-59.
6. Миргородський Д.Ю. Теоретичні підходи до дефініції поняття "державне регулювання економіки" / Д.Ю. Миргородський // Вісник НТУ "ХПІ". – 2012. – № 49. – С. 90–98.
7. Петровська І.П. Інструменти державного регулювання інноваційною діяльністю України / І.П. Петровська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – №5. – С. 58–62.

8. Полтавський П.А. Государственное регулирование инновационной деятельности / П.А. Полтавський // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 27 (208). – С. 52–56.

REFERENCES

1. Buryak, Ya. V. (2015), "State regulation of innovation activity in Ukraine", Visnyk Volyn'skogo instytutu ekonomiky' ta menedzhmentu, vol.13, pp. 61–66.
2. Goncharova, V. G. (2012), "The mechanism for stimulating innovative regional development", Naukovi zapysky'. Seriya "Ekonomika, vol. 19, pp. 114–120.
3. Zharov'ska, N.Yu. (2015), "Classification and characterization of the factors influencing the innovation activity of machinebuilding enterprises", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 3, pp. 191–197.
4. Ky'zy'm, M. O. (2012), "Classification of instruments of tax incentives for innovation", Problemy' ekonomiky, vol. 4, pp. 23–29.
5. Lokteva, M. S. (2013), "State regulation of innovation activity", Aprobacy'ya, vol. 10 (13), pp. 56–59.
6. My'rgorods'ky'j, D. Yu. (2012), "Theoretical approaches to the definition of the concept of state regulation of the economy", Visnyk NTU "KHPI", vol. 49, pp. 90–98.
8. Petrovs'ka, I. P. (2013), "Tools of state regulation of innovative activity in Ukraine", Formuvannya ry'nkovy'x vidnosy'n v Ukrayini, vol. 5, pp. 58–62.
9. Poltavs'ky'j, P. A. (2010), " State regulation of innovation activity", Vestnyk Chelyaby'nskogo gosudarstvennogo uny'versyteta, vol. 27 (208), pp. 52–56.